

Pandemie SARS-CoV-2 jako výzva vedoucí ke změně formálního sekundárního vzdělávání odsouzených /The SARS-CoV-2 pandemic as a challenge leading to change in the formal secondary education of convicts

Věra Jančová

Abstrakt

Pandemie SARS-CoV-2 ovlivnila chod celé vězeňské služby. Vzhledem k nebezpečí, které toto onemocnění větší koncentrace osob představovalo, byla přijata řada interních opatření stanovených protiepidemiologickou komisí. V době, kdy byly zavřeny všechny školy, tvořila škola pro odsouzené výjimku. Formu vzdělávání určovala vězeňská služba dle aktuální epidemiologické situace. Distanční výuka nemohla být z preventivně bezpečnostních důvodů realizována on-line. Opatření, která byla ve věznicích v době pandemie přijata, mohou však významně přispět k urychlení modernizace výukových metod, které jsou běžnou součástí vyspělých vězeňských vzdělávacích systémů. Teoretická studie předkládá počty a složení osob ve výkonu trestu odnětí svobody, možnosti jejich vzdělávání s odkazem na příslušnou legislativu a vyzdvihuje význam tohoto vzdělávání v celkové resocializaci trestaných jedinců. Přibližuje průběh vzdělávání odsouzených v ČR v době pandemie Covid-19 a upozorňuje na negativa, které přinesla distanční výuka. V samém závěru pak seznamuje s pilotním projektem vzdělávání odsouzených formou e-learningu, který přináší zásadní zlom ve vzdělávání osob ve výkonu trestu v ČR.

Abstract

The SARS-CoV-2 pandemic affected the operation of the entire prison service. Due to the danger posed by this disease in a greater concentration of people, several internal measures determined by the anti-epidemiological commission were taken. At a time when all schools were closed, the school for convicts was an exception. The form of education was determined by the prison service according to the current epidemiological situation. Online distance education could not be implemented for preventive security reasons. However, measures taken in prisons during the pandemic can significantly contribute to accelerating the modernization of teaching methods that are a common part of mature prison education systems. The theoretical study presents the number and composition of persons serving a prison sentence, and the possibilities of their education with

reference to the relevant legislation. It highlights the importance of such education in the overall resocialization of punished individuals. It describes the course of prison education in the Czech Republic during the Covid-19 pandemic and points out the negative aspects caused by distance learning. At the very end, the paper introduces the pilot project of educating convicts in the form of e-learning, which brings a fundamental turning point in the education of persons serving a sentence in the Czech Republic.

Klíčová slova: Resocializace; vzdělávání odsouzených; pandemie COVID -19; výkon trestu odnětí svobody; školské vzdělávací středisko.

Keywords: Resocialization; prison education; the COVID-19 pandemic; serving a prison sentence; school education center.

Úvod

Účelem výkonu trestu odnětí svobody je nejen potrestání pachatele a ochrana společnosti, ale i resocializace a celková změna osobnosti odsouzeného. Jak shodně uvádí Fischer¹ i Hála², většina osob nacházejících se ve výkonu trestu nemá dostatečnou pracovní kvalifikaci, což následně vede ke kriminální recidivě. Nízké vzdělání totiž mnohdy neumožní okamžité zařazení propuštěného jedince do pracovního procesu a narůstající dluhy jej k páchání trestné činnosti opět vrací. Moderní penologické systémy se snaží tyto faktory eliminovat prostřednictvím specifických forem zacházení s vězňenými osobami. Mezi stěžejní patří vzdělávání odsouzených.

Pandemie SARS-CoV-2 ovlivnila zaběhlé systémy a dotkla se i světa za mřížemi. V České republice se v roce 2020, v době nástupu pandemie, nacházelo 10 vazebních věznic, 25 věznic a 3 ústavy pro výkon zabezpečovací detence, ve kterých bylo k 31. 12. 2020 umístěno 19 286 vězňených osob. Ročně jich je více než 10 000 propuštěno na svobodu.³

Věznice jsou zařízení, kde je ubytováno velké množství osob s minimálními možnostmi vzájemné izolace. Odsouzení navíc mnohdy trpí závažnými onemocněními, která souvisí s jejich předchozím životem. Výjimkou není hepatitida, HIV nebo poškození orgánů způsobené užíváním drog. Svoji roli hraje omezený přísun vitamínů, nedostatečná hygiena i stres, kterým výkon trestu samozřejmě je. Základy vězeňského systému jsou postaveny na stereotypu, přesném dodržování

¹ FISCHER, Slavomil. *Etopedie v penitenciární praxi*. Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, 2006, s. 22–37.

² HÁLA, Jaroslav. *Úvod do teorie a praxe vězeňství*. České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií, 2006, s. 130–131.

³ VSČR. *Statistická ročenka Vězeňské služby ČR*. 2021, s. 76-78.

časového rozvrhu dne v návaznosti na příslušnou legislativu. Goffman⁴ hovoří o věznicích jako totální instituci. Popisuje ji jako zcela uzavřený sociální systém, izolovaný od ostatních sociálních systémů. Cílem této instituce je nepřetržitá kontrola života všech členů.

Jakékoliv vybočení ze stereotypu, tedy samozřejmě i virové onemocnění, pak představuje pro chod věznic závažný problém. Každé narušení přesně zavedeného časového režimu dne, práv a povinností odsouzených nebo souvisejících pravidel může znamenat velmi vysoké nebezpečí pro odsouzené, zaměstnance, ale i pro svět mimo penitenciární systém. Proto je nutné v tomto prostředí přistupovat k eliminaci nákazy SARS-CoV-2 velmi obezřetně.

Výkon trestu odnětí svobody i samotné vzdělávání odsouzených představují široké téma. Pozornost zde je věnována pouze vybraným aspektům, které se mohou stát stěžejními pro následné odborné diskuse nebo rozsáhlejší výzkumná šetření.

Východiska formálního sekundárního vzdělávání odsouzených

Významným představitelem myšlenky propojení vězeňství a školství se stal v českých zemích v 19. století vězeňský kaplan František Josef Řezáč, zakladatel první penitenciární školy. Věřil, že vzděláváním a výchovou lze zcela změnit osobnost trestanců a předejít tak i jejich případné recidivě. Školní vzdělávání bylo původně určeno převážně pro mladistvé či negramotné jedince.⁵ Škola z pozice hlavního socializačního činitele zajišťuje kontinuitu společnosti. Výchovné a vzdělávací cíle se mění s vývojem jejího charakteru. Krajiní pedagogický sociologismus⁶ proto řadí pedagogiku mezi sociologické vědy. Vychovávaný jedinec se učí v rámci působení pedagogiky akceptovat společenské hodnoty a pravidla, učí se životu v příslušné společnosti a sociální skupině. Vzdělávání odsouzených jedinců v sobě odráží kritické teorie⁷, jež jsou teoriemi pedagogickými i sociálními zároveň. Typickými jsou pro ně přenos vědomostí, kultury a hodnot většinové společnosti.

Formálního sekundárního vzdělávání se ve výkonu trestu účastní zpravidla odsouzení ve věku 18–26 let, kteří mají vzhledem k neukončené sociální integraci šanci změnit svůj dosavadní styl života a hodnoty.⁸ Langelid⁹ ve shodě se

⁴ GOFFMAN, Erving. *Asylums: essays on the social situation of mental patients and other inmates*. New York, NY: Anchor Books, 1961.

⁵ ČERNÍKOVÁ, Vratislava a Vojtěch SEDLÁČEK. *Základy penologie pro policisty*. Praha: Vydavatelství Policejní akademie České republiky, 2002, s. 60–61.

⁶ PROKOP, Jiří. *Škola a společnost v kritických teoriích druhé poloviny 20. století*. Praha: Karolinum, 2005, s. 17–75.

⁷ Tamtéž.

⁸ VSČR. *Vzdělávání odsouzených*. 2023.

⁹ LANGELID, Torfinn. et al. *Summary and recommendations*. In: T. LANGELID et al., eds. *Nordic*

statistikou Vězeňské služby ČR popisuje typického odsouzeného. Jedná se o jedince ve věku 30 let, bez ukončeného vzdělání, s velmi malou zkušeností na trhu práce. Jeho život navíc komplikuje závislost na návykových látkách.

Na teorii psychoanalýzy lze diagnostikovat příčiny deviantního chování odsouzených. Následkem narušeného psychosociálního a emocionálního vývoje v průběhu dětství je deviantní socializace v dospívání a páchání trestné činnosti v dospělosti.¹⁰ Vzdělávání odsouzených spadá do oblasti speciální pedagogiky.¹¹

Východiskem pro vzdělávání v době pandemie se staly technologické teorie, které definuje Bertrand¹². Skinner¹³ na základě operantního podmiňování a Bloom¹⁴ prostřednictvím taxonomie cílů postavili základ vyučování na počítači a počítačem. Od nesmělých pokusů zavedení předávání informací žákům prostřednictvím technologií, přes strach z úpadku role učitele, se vzdělávání stalo, zejména v době pandemie, na technologiích zcela závislé. Distanční vzdělávání definuje Průcha¹⁵ jako samostatné studium charakteristické pro střední a vysoké školy. Žáci využívají ke studiu online materiály a osobní konzultace. Užívány jsou rovněž pojmy e-learning, učení pomocí elektronických zařízení nebo online výuka. Pro období pandemie se vžil pojem nouzová distanční výuka¹⁶.

Tuto formu edukace však nelze realizovat ve všech zařízeních. Základem vzdělávání ve výkonu trestu je předpoklad, že nebude v žádném případě ohrožena vnitřní a vnější bezpečnost věznic. Vzdělávání prostřednictvím moderních technologií je tedy možné pouze do určité míry a za přijmutí mnoha bezpečnostních opatření. Počítače jsou v rámci vzdělávání ve věznicích užívány většinou k výuce základních dovedností. Odsouzení si osvojují základy práce s textem, tabulkovým editorem, učí se využívat základní programové vybavení.

Výzkumné šetření

Předmětem výzkumu se stal fenomén nouzového distančního vzdělávání ve věznicích, a to z pohledu žáka i pedagoga. Výzkumné šetření probíhalo v létě

Prison Education. A lifelng perspective. Copenhagen: Nordic Council of Ministers, 2009, s.13–14.

¹⁰ KABÍČEK, Pavel, Ladislav CSÉMY a Jana HAMANOVÁ. *Rizikové chování v dospívání a jeho vztah ke zdraví*. Praha: Triton, 2014, s. 17–42.

¹¹ SLOWÍK, Josef. *Speciální pedagogika*. 2., aktualizované a doplněné vydání. Praha: Grada, 2016, s. 137–146.

¹² BERTRAND, Yves. *Soudobé teorie vzdělávání*. PRAHA: Portál, 1998, s. 89–98.

¹³ Tamtéž.

¹⁴ Tamtéž.

¹⁵ PRŮCHA, Jiří., WALTEROVÁ, Eliška a Jiří MAREŠ. *Pedagogický slovník* (7., aktualiz. a rozš. vyd). Praha: Portál, 2013, s. 52–53.

¹⁶ NEUMAJER, Ondřej. *Vzdělávání na dálku přináší zmatky v pojmech*. Řízení školy. Praha: Wolters Kluwer, 2020, roč. 17, č. 11, s. 15–17.

2021 a jeho cílem bylo zjistit vliv pandemie Covid-19 na formální vzdělávání odsouzených ve výkonu trestu odnětí svobody. S ohledem na stanovený cíl byla zvolena kvalitativní výzkumná metodologie¹⁷. Základem bylo získat odpověď na stanovené výzkumné otázky: 1) Jaký byl průběh distančního vzdělávání ve škole zřízené pro odsouzené? 2) Jak vnímali odsouzení a pedagogové vzdělávání v době pandemie? 3) Jaké dopady měla distanční výuka na vzdělávání odsouzených? Východiskem je samozřejmě předpoklad, že odsouzení celkově hodnotí prostředí výkonu trestu velmi negativně a veškeré jejich jednání je účelové s cílem dosáhnout co nejvíce výhod.¹⁸

Prezentovat data získaná ve věznicích je značně obtížné z důvodu bezpečnosti a utajování informací. Nutné je tedy zachovávat etické aspekty výzkumu v souvislosti se specifikou prostředí. Proto byla zcela zachována anonymita všech informantů. Limitem šetření je i fakt, že se odsouzení po ukončení studia příslušného oboru vrací zpět do svých kmenových věznic.

Výzkumné šetření probíhalo za užití dvou metod. Jako metoda sběru dat pro zjištění názorů pedagogů byly zvoleny polostrukturované rozhovory s učiteli školských vzdělávacích středisek. Celkem bylo realizováno 5 rozhovorů. Zvoleny byly tyto věznice: Pardubice, Kuřim, Všehrady, Valdice, Světlá nad Sázavou. Doba rozhovorů byla individuální. Jeden rozhovor byl realizován ve fyzickém kontaktu tazatele, ostatní prostřednictvím e-mailové či telefonické komunikace. Ke zjištění postojů odsouzených byla zvolena polostrukturovaná ohnisková skupinová metoda. Podle Miovského¹⁹ tato metoda umožňuje interakci informantů a vstup výzkumníka do diskuse prostřednictvím modelových otázek, což usnadňuje získání potřebných dat od odsouzených. Sestaveny byly dvě skupiny složené ze šesti odsouzených čerstvých absolventů. Doba šetření s jednou skupinou trvala 30 minut. Veškerá získaná data byla v průběhu výzkumu zapisována, technikou transkripce se stal selektivní protokol²⁰. Následně probíhala analýza textu, rozhovory s jednotlivými skupinami byly podrobeny analýze, otevřenému kódování a rozřazení kódů do kategorií. K vyhodnocení celého šetření byla použita technika vyložení karet.²¹

¹⁷ ŠVAŘÍČEK, Roman a Klára ŠEĎOVÁ. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, 2007, s. 12–183.

¹⁸ FISCHER, Slavomil. *Etopedie v penitenciární praxi*. Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, 2006, s. 49–74.

¹⁹ MIOVSKÝ, Michal. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada, 2006, s. 174–186.

²⁰ Tamtéž, s. 195–213.

²¹ MIOVSKÝ, Michal. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada, 2006, s. 226–237.

Distanční vzdělávání pohledem učitelů

Oslovení vedoucí učitelé školských vzdělávacích středisek se k předloženým otázkám vyjadřovali většinou shodně, jejich odpovědi se lišily pouze v případě kvantity a časového rozložení distanční výuky. V době nařízené karantény byly žákům na oddíly 2 x týdně předávány materiály s obsahem učiva a úkoly, které měli vypracovat. Každý žák měl svou složku, ve které byly vloženy jeho vypracované úkoly. V jednom případě, ve Věznici Valdice, probíhala výuka po celou dobu pandemie zcela bez omezení. Studující odsouzení jsou v této věznici ubytováni přímo v budově školského vzdělávacího střediska, nehrozil tak přenos nákazy ze styku s ostatními odsouzenými.

Z otázek týkajících se organizace výuky vyplynulo následující. Vládou přijatá omezení provozu středních a vyšších odborných škol a konzervatoří se nevztahovala na školy zřízené Ministerstvem spravedlnosti, tedy i na Střední odborné učiliště Vězeňské služby. V každé z věznic a ústavů, v rámci SOU VS ČR i školských vzdělávacích středisek byly zřízeny protiepidemické komise. Prostřednictvím platformy Skype se řešila témata jako očkování a testování, stav nakažených zaměstnanců i odsouzených.

Jaroslav (Věznice Pardubice): *„Protiepidemické komise nastavovaly pravidla pro fungování jednotlivých školských vzdělávacích středisek. Celkově bylo přijato více než 200 opatření. Pokud se žáci dostavili ke konzultaci, byla užívána bezkontaktní termometrie, kontrola příznaků onemocnění. K dispozici byly desinfekční prostředky, respirátory, ochranné štíty, plexisklové zástěny a antigenními testy pro zaměstnance i odsouzené. V distribuci materiálů ke studiu pomáhali i vychovatelé. Po ukončení karantény došlo k přezkoušení žáků.“*

Pavel (Věznice Světlá nad Sázavou): *„Vzdělávání distanční formou zahrnovalo zadávání úkolů, samostudium a hodnocení, nejednalo se o klasické známkování. Distanční forma studia neznamenal obnovu činnosti školy, ani výuku, cvičení, praxi, konzultace atp. Odborný výcvik neprobíhal, hodnocení praktických dovedností žáků bylo prováděno formou procvičování praktických dovedností. Vzdělávání bylo prioritně zaměřeno na profilové předměty. Odsouzení měli podle rozpisu možnost účastnit se konzultací. Když probíhala výuka, bylo to v podstatě na tělocvičně, kde mohla být velká vzdálenost mezi žákyněmi a rovněž za použití ochranných pomůcek.“*

Jak se učitelé shodně vyjádřili, nikdo nebyl na variantu distanční výuky ve výkonu trestu připraven, neměl s ní žádnou zkušenost a neuměl si ji představit.

Pavel (Věznice Světlá nad Sázavou): *„Pedagogové neměli se způsobem výuky zásadní problémy, bylo to velmi náročné na přípravu, distribuci*

materiálů k výuce a zkoušení, ale každý chápal mimořádnost situace a svůj režim, a i domácí přípravu přizpůsobil novým podmínkám.“

Pavel (Věznice Kuřim): *„Pedagogové toto vzdělávání vnímali sice jako určitou komplikaci, ale v době pandemie, kdy nikdo moc nevěděl, jak se bude celá situace vyvíjet, bylo dobré, že jsme minimalizovali kontakt s odsouzenými i mezi sebou. Kladem bylo určitě více času na přípravu materiálů, záparem pak nemožnost dohledu nad žáky, a tudíž docházelo ke zkeslení výsledků u slabších žáků.“*

Pavel (Věznice Všešrdy): *„Učitelé byli zpočátku k distanční výuce nedůvěřiví a skeptičtí, ale postupem času si zvykli a tuto výuku akceptovali, i když s ní měli samozřejmě více práce.“*

Jaroslav (Věznice Pardubice): *„Rozhodně došlo ke zvýšení finančních nákladů na výuku. Vše se kopírovalo podle počtu odsouzených, každý tiskopis procházel ionizací. I z hlediska času bylo vše velmi náročné. V takto stresujícím prostředí, jakým je věznice, byla pro všechny doba pandemie velmi těžká.“*

V hodnocení dopadu pandemie na úroveň vzdělávání se respondenti opět shodli. Pro Věznici Valdice nenastaly v dosahovaných výsledcích žádné změny.

Pavel (Světlá nad Sázavou): *„Jediné, co bylo zásadní, že neproběhly ústní zkoušky, Závěrečná zkouška ve školním roce 2020/2021 byla jen z praktické a písemné zkoušky.“*

Pavel (Věznice Kuřim): *„Nevýhoda byla, že zadané úkoly často vypracoval jeden žák zbytku třídy a ti si jej pouze opsali. Úroveň znalostí asi klesla, ale to je obtížné vyhodnotit, protože u závěrečných zkoušek bylo upuštěno od ústní části. Nicméně u našich žáků je důraz kladen přece jen spíše na praktickou výuku a zde se nám podařilo, až na výjimky, všechny absolventy zařadit do ústavní kuchyně.“*

Jaroslav (Věznice Pardubice) a Libor (Věznice Všešrdy): *„Nepozorovali jsme, že by pandemie závažněji ovlivnila kvalitu vyučování. Pro krátkodobou výuku (do jednoho měsíce) nemá distanční výuka žádný vliv, ale při dlouhodobějším trvání by mohla mít kvalita výuky klesající úroveň (přítomnost učitele a jeho osobní výklad, společnost spolužáků, jasně dané podmínky výuky apod.).“*

Distanční vzdělávání pohledem odsouzených

Odsouzení dobu pandemie hodnotili velmi negativně. Z důvodu velkých omezení (zákaz návštěv, vycházek, pozastavení pracovišť) vnímali odnětí svobody silněji než dříve, vše umocňoval strach o rodiny i vlastní život. Pozitivní názory v souvislosti s pandemií vyjádřili odsouzení ne v oblasti vzdělávání, nýbrž v souvislosti s kompenzacemi, kterých se jim ve věznicích dostávalo. Jednalo se

o navýšení doby telefonických hovorů, možnosti přijetí nárokového balíku nad rámec zákona a umožnění realizace video Skype hovorů s rodinami. Kompenzován tak byl odsouzeným zákaz návštěv ve věznicích. Negativně pak informanti hodnotili zrušení kurzů v době pandemie nebo nedostatek studijního materiálu. Bez přítomnosti učitele mnohdy látku nepochopili. Výuka jazyka spočívala pouze v učení se novým slovíčkům, vyplňování gramatických cvičení, bez výuky výslovnosti. Absence školního prostředí a možnosti opustit ubytovny byla pro většinu z nich frustrující.

Skupina A: „*Nějaké úkoly nám dávali, ale to vždycky udělal jeden a my jsme to opsali. Zkouška nebyla ústní, to bylo dobrý. To není jako venku, že máte učitele na počítači. Tady musíme všechno sami. Když byl u nás na baráku covid, nikam se nešlo, to nám nosili úkoly a pak si je zase vzali. Kdo chtěl, mohl chodit trénovat vaření. Ale nebylo to povinný. Venku děti nesměly, ale my chodili. Ale nesměl bejt nikdo pozitivní.*“

Skupina B: „*Dostali jsme každý týden úkoly. Z toho jsme pak dostávali známky. Když skončila pandemie, tak nás vyzkoušeli. Chlapi od nás z cimry nadávali, měli chodit na kurz a ten nebyl. Já do školy na praxi nechodil, raději sem byl v klidu na cimře a učil se. Když jdete do školy, tak vám to aspoň uteče, najdete se tam, vidíte chlapy z jiných baráků. Nemáme se z čeho učit. Jo, učitelé něco nakopírovali, ale to je k ničemu, když to slyšíte, je to lepší.*“

Jako stěžejní problém uvedli informanti omezený počet hodin praktické výuky, což nevyhovovalo zejména studentům připravujícím se k závěrečným zkouškám. Tito odsouzení pociťovali značný handicap. Většinou učitelé veškeré otázky s odsouzenými ve škole probírají, nyní probíhala příprava samostatně. Čas na přípravu, který měli po dobu distanční výuky, shledávali jako přínosný. Zkoušky se skládali pouze z písemné a praktické části, což informanti označili velmi kladně.

Skupina A: „*Jak říkám, nemáte internet, nemáte počítač. Ve škole pořád píšeme, učitelé diktují. Tak nám něco nakopírovali. Kdo chtěl tak si přečte, většina ne. Jenom asi ti, co měli dělat závěrečky. S ostatníma to pak stejně učitelé proberou.*“

Skupina B: „*Jako před zkouškama na nic. Musíte se naučit z toho, co vám donesou. Ještě že jsme mohli chodit vařit do školy. Máme bejt kuchaři, to bez praxe nejde. Ještě že nás sestěhovali, podle toho, kdo chodí do školy, kdo kam do práce. Mohli jsme si radit. Jako normování jsem z papíru nepochopil, museli mi to kluci vysvětlit. Děláte trapný úkoly, sestavujete jídelníček. K čemu, když neumíte vařit. Mě takové studium nebaví.*“

Shrnutí výzkumu

Ve školním roce 2019/2020, tedy v době pandemie, bylo zařazeno v učebních oborech 581 odsouzených, výuční list získalo 190 odsouzených. Ve školním roce 2020/2021 navštěvovalo učební obory 608 odsouzených, z nichž 171 obdrželo výuční list.²²

Z výpovědí učitelů je zřejmé, že se museli flexibilně přizpůsobit nové situaci. Přejít na distanční výuku je tak hodnocen většinou negativně. Nedostatečný počet učebnic pro odsouzené navýšil finanční náklady a práci učitelů. Všichni respondenti se shodli na tvrzení, že osoba učitele jako vzoru chování, je pro odsouzené zejména v oblasti resocializace nezastupitelným činitelem vzdělávání. Rovněž souhlasili s tvrzením, že praktická výuka, která je hlavní součástí učebních oborů, nelze nahradit distančním způsobem vzdělávání. Čtyři respondenti potvrdili zkrácení výsledků vzdělávání. Odsouzení se ve výpovědích s učiteli shodovali. Distanční výuku hodnotili negativně. Ke studiu ztratili motivaci. Důvodem byla absence učebnic, výklad učitele a omezený počet hodin praxe.

Výzkum potvrdil, že pandemie zasáhla i vzdělávání ve školách zřízených pro odsouzené ve výkonu trestu odnětí svobody. Vzhledem k tomu, že v rámci VSČR jsou odsouzeným nabízeny ke studiu pouze učňovské obory, byla výuka ochuzena o hodiny praktické výuky, kterou nelze distančním způsobem výuky nijak nahradit. Výzkumné šetření odkrylo i pozitivní stránku pandemie, kterou se stalo vybavení věznic výpočetní technikou.

Revitalizace vzdělávání odsouzených

Zájmem aktuální vzdělávací politiky je vybudování systému celoživotního vzdělávání a zajištění spravedlivého přístupu ke vzdělávání.²³ Tyto dvě oblasti edukace se plně vztahují k výkonu trestu. Evropská vězeňská pravidla kladou důraz na zvyšování znalostí a schopností odsouzených, ukládají věznicím zajistit toto vzdělávání nejen po stránce organizační a materiální, ale rovněž zabezpečit jeho pestrý výběr (základní a odborné vzdělávání, vzdělávání mladistvých i osob se speciálními vzdělávacími potřebami).²⁴ Rovněž Strategie vzdělávací politiky ČR do roku 2030 se zaměřuje na snížení nerovnosti v přístupu ke kvalitnímu vzdělávání a získávání kompetencí potřebných pro aktivní profesní a občanský život.²⁵ Ve výkonu trestu je pro snížení nerovnosti zásadní otázkou zajištění úplného středoškolského vzdělávání, a to jak zavedením všeobecného středoškolského vzdělávání, tak možnosti nástavbového studia.

²² VSČR. *Statistická ročenka Vězeňské služby ČR*, 2021, s. 158.

²³ PROKOP, Jiří. *Ideologické možnosti interpretace edukační reality*. In JANÍK, Tomáš et al. *K perspektivám školního vzdělávání* Brno. Paido, 2009, s. 35–49.

²⁴ ASOCIACE ORGANIZACÍ V OBLASTI VĚZEŇSTVÍ. *Evropská vězeňská pravidla*, 2020.

²⁵ MŠMT. *Strategie vzdělávací politiky do roku 2030+*, s. 8–16.

Vzdělanostní úroveň odsouzených se úměrně zvyšuje s růstem úrovně vzdělanosti celé společnosti. Postupně vymizeli zcela negramotní odsouzení, přibývá odsouzených, kteří dosáhli vysokoškolského vzdělání.²⁶ Vzdělávání ve výkonu trestu odnětí svobody je třeba tomuto faktu podřídít.

Tab. 1 Dosažené vzdělání odsouzených

	2016	2017	2018	2019	2020	2021
bez zákl. vzděl.	0,21 %	0,20 %	0,22 %	0,22 %	0,20 %	0,23 %
nedokonč. ZŠ	1,82 %	1,88 %	1,64 %	1,64 %	1,3 %	1,44 %
ZŠ	44,33 %	43,41 %	45,19 %	45,77 %	47 %	47,53 %
vyuč. bez mat.	37,47 %	37,97 %	36,45 %	35,48 %	34,94 %	35,02 %
vyuč. s mat.	2,93 %	2,25 %	2,30 %	2,21 %	1,98 %	2,09 %
úplné SŠ všeob.	1,37 %	1,69 %	1,49 %	1,60 %	1,49 %	1,53 %
úplné SŠ odb.	6,59 %	6,71 %	6,82 %	6,92 %	6,77 %	6,45 %
VŠ	1,53 %	1,48	1,58 %	1,69 %	1,63 %	1,74 %

Zdroj: VŠČR, 2021²⁷

Vybavení věznic výpočetní technikou pro účely Skype hovorů odhalilo rezervy, které je možné ve vzdělávání odsouzených využít. V rámci samostudia je novinkou zpřístupnění webových stránek, kde mohou odsouzení dohledávat legislativu potřebnou k řešení aktuální životní situace. Pokud je možné zajistit bezpečnostní opatření u výše uvedených možností práce s výpočetní technikou, je možné zajistit je i u vzdělávání. Nepochybně by bylo zajímavé v rámci dalšího výzkumu toto téma hlouběji zpracovat, zjistit, jaké prostředky, weby a platformy by bylo vhodné využít. Do vzdělávání by se tak mohly zapojit i školy poskytující úplné středoškolské vzdělávání.

²⁶ BIEDERMANOVÁ, Eva. *Úroveň vzdělanosti osob ve výkonu trestu odnětí svobody. Bezpečnostní teorie a praxe*. 2015, s. 97–107.

²⁷ VŠČR. *Statistická ročenka Vězeňské služby ČR*. 2021, s. 122.

Možnosti inovace ve vzdělávání odsouzených přináší příkladem dobré praxe srovnávací pedagogika. V Izraeli proběhl pilotní program FreePhone, kdy pedagog vzdělával velké množství odsouzených prostřednictvím konferenčních hovorů a přenášením dat na plátno ve speciálně vybavených místnostech. Tento program minimalizoval bezpečnostní rizika při vstupu cizích osob do věznic a eskorty odsouzených za vzděláváním. V rámci výuky nebylo třeba řešit stavebně technické dispozice věznic a nedostatek prostoru. Ve slovenských věznicích je střední a odborné vzdělávání realizováno na základě spolupráce se samosprávnými kraji a s vybranými vzdělávacími institucemi, jejichž pedagogové vyučují přímo v ústavu pro výkon trestu.²⁸ Ve skandinávských zemích mohou vězni zvolenou školu i obor navštěvovat externě v rámci extramulární aktivity. V Rakousku působí centrální vzdělávací instituce, vzdělávání vězňů je součástí národního systému odborného vzdělávání.²⁹

Generální ředitelství pro vzdělávání a kulturu Evropské unie realizovalo mnoho výzkumů, jejichž cílem bylo zmapovat a následně zkvalitnit vzdělávání odsouzených. V řadě zemí je toto vzdělávání zajišťováno Ministerstvem školství nebo Ministerstvem spravedlnosti. Odsouzení se podílí na hrazení poplatků za vzdělávání. Převážná většina vězňů v členských státech EU jsou muži ve věku 20–40 let, což je skupina vhodná ke vzdělávání. Jedním z ústředních zjištění je, že vězni mají kladný názor na vzdělávání po dobu věznění. Německo a Rakousko zamýšlí zavedení flexibilnějších osnov a kurzů, a to zkrácením jeho délky. Do vzdělávání by se tak mohli zapojit i odsouzení s kratšími tresty. V Nizozemsku a Estonsku byly vytvořeny vyhrazené části věznic pro vzdělávající se odsouzené. V Rumunsku mají odsouzení nárok za získání výučného listu na zkrácení trestu. Ve Velké Británii používají odsouzení speciálně upravený webový nástroj. Každý student je posouzen z hlediska možných rizik a je mu přiděleno jedinečné přihlášení určující obsah, který může používat a prohlížet. Počet přístupných webových stránek je omezen a veškerá aktivita je důkladně sledována.³⁰

Prokop³¹ racionálně uvažuje o možnosti využití jednotlivých paradigmat v naší edukační praxi. Nelze přebírat všechny a celé teorie vzdělávání. Záleží na legislativním nastavení vězeňského systému, vzdělávací koncepci státu, schopnosti financování vzdělávání a naplnění individuálních vzdělávacích potřeb odsouzených. Současná legislativa České republiky zatím neupravuje vzdělávání odsouzených prostřednictvím on-line výuky. Postupné zavádění moderních tech-

²⁸ BRUNOVÁ, Markéta. *Novodobý vývoj a stav vězeňství v České a Slovenské republice*. Praha: Leges, 2020, s. 106–116.

²⁹ HÁLA, Jaroslav. *Úvod do teorie a praxe vězeňství*. (2. dopl. vyd.). České Budějovice: Vysoká škola, evropských a regionálních studií, 2006, 20-27, s. 33–34.

³⁰ GHK. *Survey on Prison Education and Training in Europe – Final Report*, 2012, s. 41–54.

³¹ PROKOP, Jiří. *Teorie výchovy*. In PRUCHA, J. (Ed.) *Pedagogická encyklopedie*. Praha: Portál, 2009, s. 661–666.

nologii vzdělávání ve vězeňském systému ČR je reakcí na celosvětový trend rozvoje a modernizace výukových metod. Od ledna 2021 byl ve Věznici Světlá nad Sázavou a ve Vazební věznici a Ústavu pro výkon zabezpečovací detence Brno spuštěn pilotní projekt vzdělávání odsouzených formou e-learningu. Prostřednictvím speciální platformy bez možnosti připojení na internet byly pro odsouzené realizovány univerzitní videokurzy po dobu dvou měsíců vždy jednu hodinu týdně. Cílem tohoto vzdělávání bylo zvýšit právní povědomí odsouzených. Po úspěšném vykonání závěrečného testu získali odsouzení certifikát s logem univerzity. Do projektu se zapojilo 30 žen a 7 mužů, z nichž úspěšně absolvovalo 20 žen a 5 mužů. Na základě následného šetření byl metodou strukturovaného dotazníku zjištěn názor odsouzených na tuto formu vzdělávání. Celkem 81 % respondentů uvedlo, že získané informace jsou užitečné, 56 % respondentů chce využívat tuto formu vzdělávání po dobu výkonu trestu i nadále, pro 50 % nebylo splnění kurzu časově náročné, 94 % z oslovených odsouzených hodnotilo tuto formu vzdělávání velmi kladně.³²

Pokud je někde rovnováha mezi výchovou a vzděláváním zcela nezpochybnitelná, je to rozhodně ve vězeňství. Je nutné zdůraznit, že vzdělávání obecně, je investicí do budoucnosti. „*Každá epocha staví svůj nápravný systém adekvátně podmínkám a vyspělosti své doby, ať již sociální, kulturní nebo ekonomické. A pokud je moudrá a prozíravá, pohlíží při tom do blízké i vzdálenější perspektivy.*“³³

Použité zdroje:

ASOCIACE ORGANIZACÍ V OBLASTI VĚZEŇSTVÍ. *Evropská vězeňská pravidla* [online]. 2020 [cit. 19. 10. 2022]. Dostupné z: <https://aovv.cz/aktuality/aktualizace-evropskych-vezenskych-pravidel/>

BERTRAND, Yves. *Soudobé teorie vzdělávání*. Praha: Portál, 1998. Studium (Portál). ISBN 80-7178-216-5.

BIEDERMANOVÁ, Eva. Úroveň vzdělanosti osob ve výkonu trestu odnětím svobody. *Bezpečnostní teorie a praxe*. Praha: Ministerstvo vnitra ČR, 2006-2015(1), s. 97-107. ISSN 1801-8211.

BRUNOVÁ, Markéta. *Novodobý vývoj a stav vězeňství v České a Slovenské republice*. Praha: Leges, 2020. ISBN 978-80-7502-408-4.

ČERNÍKOVÁ, Vratislava a Vojtěch SEDLÁČEK. *Základy penologie pro policisty*. Praha: Vydavatelství Policejní akademie České republiky, 2002. ISBN 80-7251-104-1.

³² GR VS ČR. *Vzdělávání odsouzených formou e-learningu „NUGISFINEM, z.s.“*. Praha: GR VS ČR, 2020.

³³ JÚZL, Miloslav. *Penitenciaristia jako věda žalární*. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, 2017, s. 7.

České vězeňství. Praha: Vězeňská služba České republiky, 2020, roč. 28, č. 2. ISSN 1213-9297.

FISCHER, Slavomil. *Etopedie v penitenciární praxi*. Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, 2006. ISBN 80-7044-772-9.

Generální ředitelství VS ČR. *Vzdělávání odsouzených formou e-learningu „NU-GIS FINEM, z.s.“*. Praha: GR VS ČR, 2020.

GHK. *Survey on Prison Education and Training in Europe – Final Report* [online] 2012. [cit. 19. 10. 2022]. Dostupné z: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/6480d344-75e7-4573-b860-1f62f1edc6c3>.

Goffman, Erving. *Asylums: Essays on the social situations of mental patients and other inmates*. [online] 1961. [cit. 19. 10. 2022]. Dostupné z: *Asylums: Essays on the Social Situation of Mental Patients and Other Inmates - Erving Goffman - Knihy Google*.

HÁLA, Jaroslav. *Úvod do teorie a praxe vězeňství*. České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií, 2006. ISBN 80-86708-30-6.

JŮZL, Miloslav. *Penitenciariá jako věda žalární*. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, 2017. ISBN 9788074521317.

KABÍČEK, Pavel, Ladislav CŠÉMY a Jana HAMANOVÁ. *Rizikové chování v dospívání a jeho vztah ke zdraví*. Praha: Triton, 2014. ISBN 978-80-7387-793-4.

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. *Opatření obecné povahy o Závěrečných zkouškách, č. j. MSMT-3258/2021-1*. Praha, 2021.

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. *Školský zákon* [online]. 2022 [cit. 19. 10. 2022]. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/dokumenty/skolsky-zakon-ve-znzeni-ucinnem-ode-dne-1-2-2022>.

MIOVSKÝ, Michal. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada, 2006. Psyché (Grada). ISBN 8024713624.

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. *Strategie vzdělávací politiky do roku 2030+*. [online]. 2022 [cit. 19. 10. 2022]. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/vzdelavani/skolstvi-v-cr/strategie-2030>.

NEUMAJER, Ondřej. *Vzdělávání na dálku přináší zmatky v pojmech. Řízení školy*. Praha: Wolters Kluwer, 2020, roč. 17, č. 11, s. 15–17. ISSN 1214-8679.

PROKOP, Jiří. *Škola a společnost v kritických teoriích druhé poloviny 20. století*. Praha: Karolinum, 2005. s. 71. ISBN 80-246-1008-6.

PROKOP, Jiří. *Teorie výchovy*. In PRUCHA, J. (Ed.) *Pedagogická encyklopedie*. Praha: Portál, 2009, s. 661-666. ISBN 978-80-7367-546-2.

ŠVARŤÍČEK, Roman a Klára ŠEDOŤÁ. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0644-6.

PRŮCHA, Jan, Eliška WALTEROVÁ a Jiří MAREŠ. *Pedagogický slovník*. 7., aktualiz. a rozš. vyd. Praha: Portál, 2013. ISBN 9788026204039.

Vězeňská služba České republiky. *Koncepce vězeňství do roku 2025* [online]. 2016 [cit. 19. 10. 2022]. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/media/organizacni-jednotky/generalni-reditelstvi/ostatni/koncepce-vezenstvi.pdf>

Vězeňská služba České republiky. *Vzdělávací programy* [online]. (2022). [cit. 19. 10. 2022]. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/organizacni-jednotky/stredni-odborne-uciliste/sekce/vzdelavaci-aktivity>.

Vězeňská služba České republiky. *Statistická ročenka Vězeňské služby ČR* [online]. (2021). [cit. 19. 10. 2022]. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/media/organizacni-jednotky/generalni-reditelstvi/odbor-spravni/statistiky/rocenky/statisticka-rocenka-2021.pdf>.

Vězeňská služba České republiky. *Statistická ročenka Vězeňské služby ČR* [online]. (2021). [cit. 19. 10. 2022]. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/media/organizacni-jednotky/generalni-reditelstvi/odbor-spravni/statistiky/rocenky/statisticka-rocenka-2020.pdf>.

Vězeňská služba České republiky. *Vzdělávání odsouzených* [online]. (2021). [cit. 1. 1. 2023]. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/organizacni-jednotky/veznice-par-dubice/sekce/vzdelavani-odsouzenych>.

O autorce: *Mgr. Věra Jančová* je studentkou Univerzity Karlovy, obor Pedagogika. Původně pracovala v domovech mládeže. Od roku 2018 pracuje jako vychovatelka odborného zacházení ve vězenství. Vystudovala bakalářský obor Sociální patologie, a magisterský obor Sociální pedagogika.